

УДК 378.158:01

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.33>

О. В. Коваленко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Л. І. Єпик

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СЕМІОТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ (ГІДІВ-ЕКСКУРСОВОДІВ)

Дану статтю присвячено виявленню та аналізу перспектив семіотичного потенціалу професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у нашій державі. Відзначено, що теоретичним фундаментом у професійному навчанні майбутніх фахівців туристичного супроводу може стати семіотика. Виявлено, що педагогічних досліджень, присвячених професійній підготовці фахівців гідів-екскурсоводів, надзвичайно мало, а роботи, пов'язані з професійним навчанням саме цих фахівців, практично відсутні. Доведено, що розроблення теоретичних основ професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) із позицій семіотичного підходу дає змогу виявити певні умови для формування професійно значущої семіотичної компетенції. Такий підхід сприяє збагаченню теоретичної й емпіричної бази підготовки майбутніх фахівців шляхом інтеграційного характеру наукових сфер знання. У роботі також зазначено, що семіотична компетенція є професійно значущою компетенцією в професійній підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) і являє собою комплекс ціннісно-сміслових орієнтацій, семіотичних знань, умінь, навичок, пов'язаних із кодуванням і декодуванням знаків, що дають змогу реалізовувати їх у професійній сфері.

У ході дослідження було виявлено, що впровадження семіотичного компонента в професійну підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) дає змогу виділити дві педагогічні стратегії: 1) дисципліна «Семіотика» узагальнює та систематизує в науково-семіотичному аспекті отримані раніше знання, вміння, навички, досвід; 2) дисципліна «Семіотика» задає базові поняття, орієнтири та принципи семіотичного підходу до вивчення дисциплін туристського циклу. Семіотика виділена як база, що дає змогу створити передумови для загальносеміотичного підходу до професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також сприяє подоланню концептуальної роз'єднаності гуманітарних дисциплін туристського профілю. Саме семіотичний підхід дасть змогу сформулювати у студентів, орієнтованих на роботу в туристській індустрії, специфічні розумові установки, що сприяють більш глибокому розумінню етнокультурних особливостей регіонів, привабливих для відвідування туристами.

Ключові слова: семіотика, гід-екскурсовод, фахівці туристичного супроводу, семіотичний підхід, семіотична компетенція, міжкультурні зв'язки, підготовка фахівців.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси, що відбуваються в системі вітчизняної вищої освіти, передбачають пошук резервів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Нової якості освіти неможливо домогтися традиційними способами, потрібні інші стратегії розвитку вищої освіти й адекватні часу моделі навчання.

Реалізація стандартів нового покоління в закладах вищої освіти висуває на перший план компетентнісний підхід, який актуалізує проблему використання міжпредметних зв'язків і створює можливості для міждисциплінарної інтеграції, спрямованої на створення інтеграційного освітнього простору, що забезпечує освоєння теоре-

тичних понять, необхідних для виконання відповідного виду професійної діяльності студентів. У наших дослідженнях міждисциплінарна інтеграція розглядається як умова формування професійно значущої семіотичної компетенції майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Деякі питання, пов'язані з професійним навчанням в умовах міждисциплінарної інтеграції, досі залишаються недостатньо дослідженими. Так, актуальним є виявлення змістовної основи сполучення дисциплін культурологічної спрямованості з дисциплінами туристського циклу. Таким теоретичним фундаментом у професійному навчанні майбутніх фахівців туристичного супроводу

(гідів-екскурсоводів), з нашої точки зору, може стати семіотика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням процесів інтеграції та міжпредметних зв'язків у педагогічних системах займалися такі вітчизняні та закордонні вчені, як Б. Ахлібінський, Г. Беленький, М. Берулава, Б. Гершунський, А. Данилюк, В. Козлов, В. Максимова, О. Мітусова, В. Федорова та ін. Фундаментальними дослідженнями із семіотики займалися такі науковці, як В. Капков, С. Карцевський, Ю. Лотман, В. Пропп, Ю. Степанов, В. Тернер, Б. Успенський, Б. Ейхенбаум, Р. Якобсон та ін.; а от дослідження у сфері формування семіотичної компетенції представлені у роботах Л. Городоцької, В. Малишева, Е. Матосова, В. Мещерякова, Н. Рижової, В. Фоміна та ін.

Однак педагогічних досліджень, присвячених професійній підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), надзвичайно мало, а роботи, пов'язані з професійним навчанням саме цих фахівців, практично відсутні. Слід підкреслити, що для сфери міжнародного туризму важливим є положення про те, що в рамках окремо взятої культури спостерігаються різні знакові системи: традиції, звичаї, сформовані стереотипами етнокультурної свідомості. Виникає питання оптимізації діалогу індивіда з носіями іншого світосприйняття. Для цього потрібно зрозуміти, в якого роду знаках висловлює себе своя культура, і навчитися розуміти знаки інших культур.

Розроблення теоретичних основ професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) із позицій семіотичного підходу дає змогу виявити певні умови для формування професійно значущої семіотичної компетенції. Такий підхід сприяє збагаченню теоретичної й емпіричної бази підготовки майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) шляхом інтеграційного характеру наукових сфер знання.

Мета статті. Мета статті полягає у виявленні та аналізі перспектив семіотичного потенціалу професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) у нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Нині актуальними є питання про те, як ефективно здійснювати підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), як забезпечити їх не просто сумою підходів, теорій і загальних відомостей про культуру, а зробити цей процес цілісним, осмисленим і орієнтованим на актуальні проблеми, що виникають у професійній діяльності фахівців цього профілю. У період зміни освітньої парадигми дана спеціалізація зберігається у вигляді профілю підготовки бакалаврів. У таких умовах актуальним є виявлення змістовної основи сполучення дисциплін культурологічної спрямованості з

дисциплінами туристського циклу. Таким фундаментом у професійному навчанні фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), з нашої точки зору, може стати семіотика.

Семіотика (у перекладі з давньогрецької «знак; ознака») – загальна теорія, що досліджує властивості знаків і знакових систем. Згідно з Ю. Лотманом, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системи та знаки, які використовуються в процесі спілкування [4, с. 18].

Сучасна семіотика – це комплексний підхід, що дає, з одного боку, узагальнюючу теоретико-філософську основу, а з іншого – виробив ефективні практичні навички аналізу конкретних культурних феноменів.

Сьогодні академічний статус семіотики у світі набуває явне розбіжжя з її філософською та практичною значущістю для дослідників у будь-якій галузі знань. Семіотичним методом користуються так чи інакше всі практикуючі дослідники, особливо якщо йдеться про гуманітарний цикл наук. При цьому систематичне викладання семіотики спостерігається вкрай рідко в силу ригідності академічних структур. У результаті виникає парадоксальна ситуація, коли семіотика проникає в дослідні роботи та проекти з випадкових джерел, фрагментарно, не будучи вписаною в досить протяжну та велику парадигму свого розвитку. Систематичне академічне викладання семіотики має виправити це становище.

У нашому дослідженні реалізація семіотичного підходу мислиться як створення теоретичного й ідеологічного фундаменту для комплексу дисциплін туристського циклу. Семіотика розуміється не тільки як «наука про знаки та знакові системи», а й як методологічна основа професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів). Розглядаючи семіотику з методологічного погляду, Л. Новіков відзначає: «Для того щоб зміст того чи іншого повідомлення, яке одна людина може передати іншій, передаючи здобуте їм знання про предмет або вироблене ним відношення до предмета, був зрозумілим одержувачем, необхідний такий спосіб трансляції, який дає би змогу одержувачу розкрити зміст даного повідомлення» [5].

Семіотика може стати найважливішим орієнтиром професійної освіти не стільки як самостійна та самодостатня дисципліна, скільки як «семіотичний підхід», як сума ідей і методів, розроблених у рамках різних дисциплін і на різному матеріалі, які дають у сукупності саме аналітичне ставлення до вивчення особливостей культури. У професійній підготовці фахівців туристичного супроводу саме семіотиці варто було б віддати роль методологічного стрижня гуманітарного знання: семіотика в дисциплінах туристичного профілю підкреслює не природничо-наукові та не соціальні витоки, а знакові й структурні.

Слід зазначити, що даний методологічний стрижень не зводиться до абстрактної філософської науки про знаки. Включати у викладання «науку про властивості знаків» як таку було б досить перенавантажено для навчального процесу, тоді як семіотичний підхід має саме методологічну цінність: багато дисциплін туристського профілю мають загальносеміотичну значущість, що важливо мати на увазі під час професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Звісно ж, що можлива та необхідна реалізація двох векторів для того, щоб надати семіотичну спрямованість професійної освіти фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а саме:

1) виявлення та акцентування найбільш семіотично насичених ідей і підходів у дисциплінах туристичного профілю;

2) збільшення ролі семіотичного підходу в професійній підготовці фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів).

Слід зазначити, що за кордоном набагато раніше та більш активно почали з'являтися роботи, пов'язані із семіотичною проблематикою в педагогіці.

Так, уже в 1994–1995 навчальному році в Коледжі королеви Вікторії в Торонто (Канада) опрацьовувався проєкт під назвою «Мультимедіа в освіті та семіотика». В Інституті мистецтв, історії та музики в Лунді (Швеція) інтенсивно працює група Nordic Association for Semiotic Studies, що вивчає семіотику культури. У Стаффордширському університеті (Великобританія) група педагогів, яка налічує понад два десятки людей, здійснює дослідження із семіотичної тематики стосовно інформатики. Педагогічний факультет Королівського університету в Канаді розробляє проблему «Семіотика в освіті». У центрі математичної освіти університету Екстер у Великобританії працюють на тему «Семіотика в математичній освіті». Інтернаціональна група Semiotic in Education уже досить давно та плідно працює на Заході. Тематику робіт групи починав формувати Дональд Каннінгхем, професор університету Блумінгтон у штаті Індіана, він і став лідером групи. Одна з перших робіт із семіотики освіти була опублікована ним у 1987 р. Можна було вважати, що саме тоді зародилася семіотика освіти, але це справедливо лише стосовно західної педагогіки [2].

Поряд із блоком обов'язкових курсів, на нашу думку, слід створити для майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) можливості для розширення та поглиблення знань із семіотики, а також для продовження вивчення семіотично значущих для сфери туризму відомостей у рамках факультативу. Це дає змогу намітити три основні напрями:

а) виділення семіотичного компонента в професійній освіті;

б) насичення професійної підготовки майбутніх фахівців семіотичним компонентом без істотних змін у програмах традиційних дисциплін туристського циклу;

в) формування професійно значущої семіотичної компетенції.

Семіотична компетенція є професійно значущою компетенцією у професійній підготовці майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) і являє собою комплекс ціннісно-смыслових орієнтацій, семіотичних знань, умінь, навичок, пов'язаних із кодуванням і декодуванням знаків, що дають змогу реалізовувати їх у професійній сфері [1, с. 56].

Формування професійно значущої семіотичної компетенції передбачає реалізацію семіотичного підходу, який являє собою сукупність таких методів, принципів і форм роботи, котрі дають змогу студентам вільно та самостійно орієнтуватися в різноманітті семіотичних одиниць (знаків), здійснювати їх декодування та адекватний вибір, а також переносити наявні знання у сфері семіотики в новий контекст (сферу туризму).

Для формування професійно значущої семіотичної компетенції у майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) необхідний міждисциплінарний синтез знань із культурології та туризму. Це знаходить своє відбиття у вивченні дисциплін туристського циклу з опорою на семіотичну домінуючу кожної дисципліни.

Спираючись на викладені вище міркування про впровадження семіотичного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), слід визначити змістовне наповнення навчальної дисципліни під назвою «Семіотика».

Метою курсу «Семіотика» є ознайомлення студентів із центральними поняттями та термінами сучасної семіотики, історією виникнення та розвитку цієї науки, боротьбою різних людей та ідей. Серед основних завдань курсу відзначимо такі:

1. Навчити майбутніх фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) мові сучасної семіотики, познайомити з її поняттєвим і термінологічним апаратом.

2. Навчити прийомам і методам семіотичного аналізу культурологічної інформації.

3. Виробити та розвинути у студентів навички й уміння практичного використання розроблених у семіотиці різних дослідницьких методів та прийомів.

Особливу увагу в професійній підготовці гідів-екскурсоводів слід приділити застосуванню семіотичного підходу в гуманітарних сферах, перш за все в тих, які становлять сферу професійної діяльності майбутнього фахівця. Така свідомо практична орієнтація невеликого (за кількістю відведених на нього годин) курсу вважається не тільки методично коректною, а й єдино можливою.

Акцент під час читання лекцій робиться на метамові, або мові опису, сучасної науки семіотики. Усі поняття, що вводяться та які відносяться до даної метамови, а також загальнонаукові поняття, котрі логічно з нею пов'язані, але формально метамові не належать, детально обговорюються. Для кожної категорії та одиниці обґрунтовується необхідність їх запровадження, докладно аналізуються природа, походження, структура та зміст пропозитивних термінів, можливість і доречність використання понять та термінів, що вводяться, в інших сферах знання.

Особливістю викладу матеріалу є установка на строгість, послідовність і системність у його подачі. Оскільки будь-яка наука, дисципліна або будь-який об'єкт, що вивчається, може бути описаний як знакова система, виникає необхідність аналізу навчальних дисциплін із позицій семіотичного підходу з метою виявлення синтаксичних, семіотичних або прагматичних аспектів досліджуваного матеріалу.

Розглядаючи конкретні питання будь-якої предметної сфери, доцільно використовувати метамову для отримання нових знань і побудови предметної мови. Окрім цього, у рамках семіотичного підходу під час підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) актуалізується роль природної мови як знакової системи, призначеної для комунікації будь-якого виду, зокрема міжкультурної комунікації. Значущість семіотики та, як наслідок, семіотичного підходу до навчання пов'язана з вивченням метамов та їх систем, призначених для певних предметних сфер, а сам семіотичний підхід дає змогу інакше підійти до формування змісту підготовки студентів [3].

Ще однією відмінною особливістю курсу є його чітко виражений компаративний характер. На лекціях формулюються й аналізуються (у порівняльному плані) основні положення, факти та гіпотези, що відносяться до найважливіших семіотичних теорій, розглядаються формальні та змістовні протиставлення як усередині самого об'єкта, так і в теорії, яка його описує, демонструються конкретні способи й інструменти семіотичного опису текстів різних типів, починаючи від літературних

творів і закінчуючи побутовими щоденними ситуаціями.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що впровадження семіотичного компонента в професійну підготовку фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів) дає змогу виділити дві педагогічні стратегії:

1) дисципліна «Семіотика» узагальнює та систематизує в науково-семіотичному аспекті отримані раніше знання, вміння, навички, досвід;

2) дисципліна «Семіотика» задає базові поняття, орієнтири та принципи семіотичного підходу до вивчення дисциплін туристського циклу.

У нашому дослідженні семіотика виділена як база, що дає змогу створити передумови для загальносеміотичного підходу до професійної підготовки фахівців туристичного супроводу (гідів-екскурсоводів), а також сприяти подоланню концептуальної роз'єднаності гуманітарних дисциплін туристського профілю. Саме семіотичний підхід дасть змогу сформулювати у студентів, орієнтованих на роботу в туристській індустрії, специфічні розумові установки, що сприяють більш глибокому розумінню етнокультурних особливостей регіонів, привабливих для відвідування туристами.

Список використаної літератури:

1. Ділі Дж. Основи семіотики : навчальний посібник. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
2. Карась А. Реальність і філософія у семіотичному аспекті. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці історично-філософської секції*. 2008. Т. 256. С. 469–484.
3. Лікарчук Н.В. Базові семіотичні моделі комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 16. С. 69–74.
4. Лотман Ю.М. Статті по семиотике и топологии культуры. Таллинн : Александра, 1992. 482 с.
5. Новиков Л.А. Семиотика как наука о знаковых системах и общая лингвистика. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*. 2003. № 5. P. 26–27.

Kovalenko O., Yepyk L. Semiotic potential of professional training specialists of tourist support (guides)

This article is devoted to the identification and analysis of the prospects for the semiotic potential of professional training of specialists of tourist support (guides) in our state. It is noted that semiotics can become the theoretical foundation in the professional training of future specialists in tourist support. It was revealed that there are very few pedagogical studies devoted to the professional training of specialists of tour guides, and there are practically no works related to the professional training of these particular specialists. This article proves that the development of the theoretical foundations of the professional training of specialists of tourist support (guides) from the standpoint of the semiotic approach allows us to identify certain conditions for the formation of professionally significant semiotic competence. This approach contributes to the enrichment of the theoretical and empirical base for the training of future specialists through the integrative nature of scientific fields of knowledge. The work also notes that semiotic competence is a professionally significant competence in the professional training of future specialists of tourist support (guides) and is a complex of value and

semantic orientations, semiotic knowledge, skills, skills associated with coding and decoding of signs, allowing them in the professional field.

In the course of the study, it was revealed that the introduction of a semiotic component in the professional training of specialists in tourist support (tguides) makes it possible to distinguish two pedagogical strategies: 1) the discipline «Semiotics» summarizes and systematizes in the scientific and semiotic aspect previously acquired knowledge, skills, skills, experience; 2) the discipline «Semiotics» sets the basic concepts, guidelines and principles of a semiotic approach to the study of the disciplines of the tourist cycle. Semiotics is highlighted as a base that allows you to create the preconditions for a general semiotic approach to the professional training of tourist escorts (guides), as well as to help overcome the conceptual disunity of the humanitarian disciplines of the tourist profile. It is the semiotic approach that will allow students who are focused on work in the tourism industry to form specific mental attitudes that contribute to a deeper understanding of the ethnocultural characteristics of regions that are attractive for tourists to visit.

Key words: *semiotics, tour guide, tourist support specialists, semiotic approach, semiotic competence, intercultural relations, training of specialists.*